

БІБЛІЙНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У ПОВІСТІ ЕРІКА-ЕММАНЮЕЛЯ ШМІТТА «ДИТЯ НОЯ»

У статті розглядається біблійний інтертекст повісті Еріка-Емманюеля Шмітта «Дитя Ноя», зокрема – алюзії та ремінісценції зі Старозавітної книги «Буття», що увиразнюють образи головних героїв.

Ключові слова: Біблія, інтертекст, Голокост, повість для/про дітей

The article examines the biblical intertext of Eric-Emmanuel Schmidt's story "Noah's Child", in particular the allusion and reminiscences from the Old Testament book "Genesis", which emphasize the images of the main characters.

Key words: Bible, intertext, Holocaust, story for / about children

Поява в літературі та кіномистецтві мотиву «діти і Голокост» ознаменувала новий етап художнього осмислення одної з найбільших трагедій в історії не тільки єврейського народу, а й усього людства. Адже зображення страждань і смерті дітей здатне вразити навіть найчествішу душу. За К.Г. Юнгом, у нормальній людській психіці існує архетип «божественного немовляти», породжений «колективним несвідомим», а також індивідуальна підсвідома пам'ять про власне дитинство. «Вічне немовля» в душі людини зумовлює її здатність до співпереживання, стає перешкодою для розвитку жорстокості. Втрата цього архетипного первня призводить до психічних збочень і морального виродження. К.Г. Юнг відзначив: «Вічне немовля» в людині – це невимовне переживання, якась невідповідність, внутрішня перешкода і водночас божественна прерогатива, це щось невагоме, що визначає доконечну цінність чи нікчемність особистості» [9, с. 118].

Криваві трагедії кінця ХХ – початку ХХІ ст. спонукали сучасних митців нагадати людям «історичний урок» Голокосту, зокрема – звернутися до мотиву «діти і Голокост», аби пробудити у зачерствілих душах «вічне немовля», що в якійсь мірі стане перешкодою до ескалації жорстокості, а також захопити читачів зразками по-справжньому героїчного гуманізму в образах Праведників світу.

Саме таку мету ставив франко-бельгійський письменник Ерік-Емманюель Шмітт (Eric-Emmanuel Schmitt, народився 1960 року) в повісті «Дитя Ноя» («L'enfant de Noe», 2004), що стала четвертою у його «Циклі Незримого». На сьогодні вона єдина з цього циклу перекладена українською мовою (досі неодноразово виходила у російському перекладі під назвою «Дети Ноя» окремими виданнями, а також разом із другою та третьою повістями у книзі «Оскар и Розовая Дама. Мсьє Ибрагим и цветы Корана. Дети Ноя» [7]). Перша повість «Milagres» (1997) не перекладалася ні українською, ні російською мовами, п'ята «Sumo, qui ne pouvait grossir» (2009) вийшла у російському перекладі («Борец сумо, который никак не мог потолстеть») 2010 року.

Слід відзначити, що назва «Дитя Ноя» є точним українським перекладом авторської назви. Ця повість рекомендована для позакласного читання у школах України, але і досі досліджена недостатньо. Анастасія Сорокіна у своїй кандидатській дисертації «Творчество Э.-Э. Шмитта: философия детства» ґрунтовно розглянула ідейний зміст творів Шмітта про/для дітей, але замало уваги приділила їхній поетиці [4]. У цікавій і змістовній статті Ольги Ніколенко «Голокост – вічний урок людству (Виховання протидії расизму й ксенофобії на матеріалі сучасної зарубіжної літератури та кіномистецтва)» повісті «Дитя Ноя» [3] присвячено лише один абзац. Стаття А. Веремйової «Ідеологема оповідань «Циклу незримого» Е.-Е. Шмітта на прикладі оповідань «Мсьє Ибрагим і квіти

Корану», «Оскар і рожева пані», «Дитя Ноя» [1] містить деякі неточності, починаючи з помилок у переданні назв творів і недоречного вживання термінів «ідеологема» та «оповідання». Ніхто з дослідників не розглядав біблійний інтертекст, який відіграє важливу роль у повісті «Дитя Ноя». Все це дає підстави вважати тему нашої статті **актуальною**.

Ми ставимо мету ідентифікувати у повісті «Дитя Ноя» біблійний інтертекст, з'ясувати специфіку його інсталяції та ідейно-художню роль.

Назва твору містить біблійний антропонім, пов'язаний з героєм книги «Буття», яка входить до «П'ятикнижжя», що є сакральним текстом не тільки християн, а й іудеїв. У іудаїстській традиції цей текст називається «Тора» («Вчення») [6, с.75]. Ім'я Ноя в заголовку повісті асоціюється з Усесвітнім потопом і праведником, завдяки якому відродилося людство. Таким промовистим прізвиськом наречено героя твору – католицького священника отця Понса, який, ризикуючи своїм життям, рятував єврейських дітей від знищення під час Голокосту. В авторській присвяті названо імена прототипів героя-наратора і героя-рятівника, але акцентовано й узагальнений характер їхніх образів: «Моєму другу П'єру Перельмутеру, чия історія частково надихнула мене на написання цієї повісті. Пам'яті абата Андре, вікарія парафії святого Іоанна Хрестителя в Намюрі, та всіх Праведників світу» [8, с.7].

Рятівниками єврейських дітей у повісті постають майже всі мешканці маленького містечка, поруч з яким розташована Жовта вілла, де живуть ці діти під виглядом учнів-пансіонерів католицької школи. Герой-наратор Жозеф з нотками гумору розповідає про реакцію місцевого населення на процесію нереодягнутих єврейських хлопчиків, які прямували на службу Божу до католицького храму: «Нам усміхалися. Дружно махали руками. Ми були частиною недільної вистави: сироти отця Понса» [8, с.45].

Семирічний Жозеф, уперше потрапивши до храму і почувши, що це дім Бога, намагається зрозуміти, де ж саме у такому величезному приміщенні живе Бог, й нарешті вирішує, що у повітрі: «Мое серце переповнилося почуттями і стало сильним. Я вдихав Бога на повні груди, мало не втрачаючи свідомості» [8, с.47].

Шмітт не випадково обирає біблійні алюзії та ремінісценції переважно зі Старого Завіту – спільного для іудеїв та християн сакрального тексту. У такий спосіб він підкреслює можливість і необхідність мирного співіснування різних релігій і різних народів.

Дуже вибірково є інтертекстуальний зв'язок повісті з Новим Завітом, сакральність якого визнають тільки християни. Малий Жозеф ніяк не може збагнути сутності Святої Трійці та співвідношення її з Дівою Марією, але відчуває душевне просвітлення, побачивши зображення Богородиці на листівках, що випали з молитовника: «Жодних сумнівів, її природа справді була божественною. Вона випромінювала світло» [8, с.49]. Дивлячись на ці зображення, хлопчик згадав свою маму і почав плакати. Не втримався від сліз і його старший друг Руді. «Ми тихо плакали, притискаючи листівки для причастя до серця. Ми думали про наших матерів. Де вони зараз? Чи в цю мить їм так спокійно, як Марії? Чи ж на їхніх обличчях сяє зараз любов, яку ми відчували тисячі разів, коли вони схилялися над нами, і яку ми знову бачимо на цих листівках, а може, на них горе, тривога і безнадія?» [8, с.50].

Жозеф згадав останню свою зустріч з мамою, коли вони домовилися під час розлуки шукати в небі свою зірку. У його пам'яті сплила її пісня. «Я почав наспівувати мамину колискову, дивлячись на небо, що виднілося то там, то сям між гілками. Двома октавами нижче Руді приєднав свій хрипкий голос до мого. Так нас і знайшов отець Понс – двох дітей, що, наспівуючи пісеньку на ідіш, плачуть над наївними зображеннями Діви Марії» [8, с.50]. Це одна із найбільш вражаючих сцен у творі, що утверджує головну ідею: необхідність миру і злагоди між людьми і всіма народами, незалежно від національності, раси та віросповідання.

Все це знову повертає думку читача до Потопу, з яким асоціюється німецько-фашистська навала, а також до Ноя, від трьох синів якого – Сіма, Хама, Яфета – походить, за старозавітною оповіддю, нинішнє населення землі, що забуло про свою кровну спорідненість і Господню заповідь, якою забороняється проливати людську кров [5]. Біблійний Ной уклав із Богом договір, де брав на себе відповідальність за виконання цієї заповіді. Відчуває таку відповідальність і бельгійський кюре Понс. На його думку, майбутнє людства буде мирним тільки тоді, коли кожен поважатиме себе, свій народ і шануватиме права Інших. Коли Жозеф висловлює бажання стати католиком, Понс говорить хлопчикові, що він усе одно завжди залишатиметься євреєм. Далі подається важливий для розуміння ідейного змісту повісті діалог:

- А що значить бути євреєм?
- Бути обраним. Походити з народу, якого Бог обрав тисячі років тому.
- А чому він нас обрав? Бо ми були кращими за інших? Чи гіршими?
- Ні те ні те. У вас немає ні жодних заслуг, ні особливих вад. Це випало вам, і тільки.
- Що нам випало?
- Місія. Обов'язок. Свідчити перед людьми, що Бог лиш один, і через цього Бога змусити людей поважати людей» [8, с.50].

У закинутій каплиці Понс виокремлює закуток, у якому влаштовує подобу синагоги, вивчає зі своїми підопічними іврит, збирає колекцію артефактів єврейського і циганського народів. Відтак, католицький кюре у ХХ ст. створює своєрідний «ковчег», щоб зберегти культуру народів, винищуваних фашистами.

Жозеф стає духовним «дитям Ноя», продовжуючи його справу в буремному ХХІ столітті. Коли через багато років він відвідав старого кюре, то побачив, що той збирає нову колекцію і почув таке пояснення: «Сталін може вбити російську душу: я збираю твори поетів-дисидентів», а, прочитавши докір в очах свого вихованця, Понс промовив: «Ні, я не зраджую тебе, Жозефе. Щоби клопотатися євреями, тепер є ти. Віднині Ной – це ти» [8, с.121].

Наприкінці повісті герой-наратор постає перед читачем, коли минуло півстоліття після зображених подій. «Я завершую цю повість на затіненій терасі, перед якою хвилюється море олив» [8, с.121]., – зазначає він. Жозеф повідомляє, що приїхав у Палестину, щоб відвідати Руді, який переселився на «землю обітовану», згадує отця Понса, мадемуазель Марсель, яка зв'язувала кюре з рухом Опору, виготовляла для єврейських дітей фальшиві документи і загинула, нікого не виказавши, незважаючи на страшні тортури. Заради пам'яті цих дорогих йому людей та шести мільйонів жертв Голокосту герой-оповідач не може спокійно спостерігати за зіткненнями євреїв і арабів у Палестині. Він намагається припинити навіть бійку двох хлопчаків. Один з яких загубив кіпу, а другий – палестинську хустину. Ці предмети, підібрані героєм-оповідачем, набувають символічного значення, бо повість закінчується його гіркою реплікою: «Починаю нову колекцію» [8, с.127], яка звучить як застереження для бездумних Ноевих нащадків, які не шанують Божих заповідей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веремйова А. Ідеологема оповідань «Циклу незримого» Е.-Е. Шмітта на прикладі оповідань «Мсьє Ібрагім і квіти Корану», «Оскар і рожева пані», «Борець сумо, який ніяк не міг погладшати», «Дитя Ноя» . *Актуальні питання іноземної філології: науковий журнал*. Луцьк, 2017. № 7. С. 16-22.
2. Нефёдова Л. Феномен детства в основных формах его репрезентации (философия, мифология, фольклор, литература): автореф. дисс. ... докт. философ. наук: 09.00.13. / Омский государственный педагогический университет. Омск, 2005. 38 с.

3. Ніколенко О. Голокост – вічний урок людству (Виховання протидії расизму й ксенофобії на матеріалі сучасної зарубіжної літератури та кіномистецтва). *Естетика і етика педагогічної дії*. 2018. Вип. 18. С. 84- 94.
4. Сорокина А. Творчество Э.-Э. Шмитта: философия детства: автореф. дисс. ... канд. филолог. наук: 10.01.03. / Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена. Санкт-Петербург, 2010. 17 с.
5. Святе Письмо Старого та Нового Завіту: повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. [Б.м.]: Вид-во Українського Біблійного Товариства, 1994. С. 1-56.
6. Шифман И. Ветхий Завет и его мир. Москва: Изд-во политической литературы, 1987. 238 с.
7. Шмитт Э.-Э. Оскар и Розовая Дама. Мсье Ибрагим и цветы Корана. Дети Ноя: повести / пер. с фр. А. Брайловского, Г. Соловьевой, Д. Мудролюбовой. СПб.: Азбука-классика. 2006. 272 с.
8. Шмітт Е.-Е. Дитя Ноя: повість / пер. з фр. Зої Борисюк. Львів: Кальварія, 2009. 128 с.
9. Юнг К.Г. Психология архетипа младенца. *Душа и миф: шесть архетипов* / пер. с англ. Киев: Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. С. 86-121.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Ільїнська Н.І.